

INSON HUQUQLARI BO'YICHA XALQARO MEZONLARNING MILLIY QONUNCHILIKDA AKS ETISHI

Safarova Xolida Baxrom qizi

*TDYU huzuridagi M.S.Vosiqova nomidagi
akademik litseyning 1.1 guruh talabasi*

Dunyodagi har bir davlat o'zining inson huquqlariga oid qonunchilik tizimiga ega bo'lib, uning negizini mamlakat konstitutsiyasi, shuningdek, inson huquqlari bo'yicha xalqaro standartlar tashkil qiladi. Xalqaro hamjamiyatga kirgan O'zbekiston Respublikasi mamlakatda inson huquqlari va erkinliklarini mustahkamlashga faol yordam berish, milliy qonunlarni inson huquqlari sohasidagi xalqaro standartlarga moslashtirish majburiyatini o'ziga oldi. Zamonaviy xalqaro hamjamiyat insonning tabiiy huquqlari g'oyasini huquqiy me'yoriy hujjatlar darajasida mustahkamlagan. Konstitutsiyada inson huquq va erkinliklari, fuqarolarning burchlariga oid eng muhim qoidalar mustahkamlangan bo'lib, mazkur qoidalar alohida qonunlar va boshqa qonunchilik hujjatlarida yanada aniqlashtiriladi. Mazkur maqolada inson huquqlariga oid xalqaro hamda milliy qonunchilik hujjatlari huquqiy jihatdan tahlil qilingan bo'lib, shuningdek, O'zbekiston Respublikasida inson huquqlarini himoya qilish sohasida amalga oshirilayotgan islohotlarning ma'lum bir turi yoritib berilgan.

Tayanch iboralar: inson huquqlari, xalqaro hujjatlar, inson huquqlari bo'yicha davlat mexanizmi, milliy qonunchilik tizimi, adolat va insonparvarlik, axborot davrida inson huquqlari himoyasi, xalqaro konvensiya va paktlar.

O'zbekiston Respublikasining inson huquqlariga oid qonunchilik tizimi quyidagi asosiy tarkibiy qismlardan tashkil topgan: **1. Shaxsiy huquqlarga oid** - yashash huquqi, so'z va e'tiqod erkinligi huquqi, shaxsiy daxlsizlik huquqi, turarjoy daxlsizligi huquqi va boshqa huquqlarni ta'minlashga qaratilgan qonunchilik hujjatlari (masalan, "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida"gi qonun). **2. Siyosiy huquqlarga oid** - saylash va saylanish huquqi, turli jamoat birlashmalariga uyushish huquqi, davlat organlariga murojaat qilish huquqiga oid qonunchilik hujjatlari (masalan, "Jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari to'g'risida"gi qonun). **3. Iqtisodiy va ijtimoiy huquqlarga oid** - mulk huquqi, erkin kasb tanlash va mehnat qilish huquqi, ta'lim olish huquqi, malakali tibbiy xizmatdan foydalanish huquqi va boshqa huquqlarga oid qonunchilik hujjatlari (masalan, "Fuqarolar sog'lig'ini saqlash to'g'risida"gi qonun). **4. Madaniy huquqlar** - ijodiy faoliyat erkinligi, madaniy meros boyliklarini himoya qilishga oid qonunchilik hujjatlari (masalan, "Madaniy faoliyat va madaniyat tashkilotlari to'g'risida"gi qonun). **5. Ekologik huquqlar** - qulay atrof-muhitga bo'lgan huquq, atrof-muhitning holati haqida ishonchli axborotga ega bo'lish huquqi, ekologik

huquqbuzarlik natijasida shaxsning salomatligiga yetkazilgan zararni undirish huquqi va atrof-muhitni asrash bilan bo'g'liq boshqa qonunchilik hujjatlari (masalan, "Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida"gi qonun) . **6. Inson huquqlariga oid halqaro hujjatlar** - O'zbekiston Respublikasining inson huquqlariga oid ikki va ko'p tomonlama shartnomalari.

Milliy qonunchilik jahon hamjamiyati tomonidan ishlab chiqilgan va davlatlar tomonidan tan olingan xalqaro huquqiy standartlarga asoslanadi. **Inson huquqlari bo'yicha xalqaro standartlar (mezonlar)** xalqaro hujjatlarda mustahkamlangan va inson huquqlariga oid minimal talablarni ko'zda tutuvchi qoidalar bo'lib, davlatlar ushbu qoidalarni implementatsiya qilish orqali milliy huquq tizimining tarkibiy qismiga aylantiradi. Agar xalqaro huquqiy majburiyatlar davlat miqyosida milliy qonunchilikka tatbiq etilmasa, tegishli shartnomalar qoidalari falaj holatda qolib, ularni hayotga joriy qilish imkonsiz va samarasiz bo'lib qolaveradi. Har bir mamlakatning milliy qonunchilik tizimi mamlakatda shakllangan an'anaviy huquqiy qoidalar bilan birgalikda xalqaro huquqiy standartlar talablari bilan uyg'unlashsagina, samarali, adolatli va insonparvar xususiyat kasb etishi mumkin. Masalan, Xalqaro mehnat tashkilotining Ishga qabul qilish uchun eng kichik yosh to'g'risidagi 138-son konvensiyasida bolalarning mehnat qilishi yoki yollanib ishlashiga ruxsat etilgan eng kichik yosh majburiy maktab ta'limini tugallash uchun zarur bo'lgan yoshdan kam bo'lmasligi kerakligi va har qanday holda o'n besh yoshdan kichik bo'lmasligi zarurligi belgilangan. O'zbekiston ushbu Konvensiyani 2008-yilda ratifikatsiya qilgan. Ushbu xalqaro majburiyat O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksining qoidalarida o'z aksini topgan va hozirgi vaqtda ishga qabul qilish uchun o'n olti yoshdan (ayrim talablarga rioya qilingan holda o'n besh yoshga to'lgandan keyin) ruxsat berilishi belgilangan. Mazkur holatda ham mamlakatimiz xalqaro hujjatlarga asosan gan majburiyatidan kelib chiqib, shuningdek, bolaning sog'ligiga hamda ma'naviy va axloqiy kamol topishiga ziyon yetkazmaydigan, ta'lim olish jarayonini buzmaydigan shartlar asosida adolatli va insonparvar qoidalarni joriy qilgan.

Axborot davrida inson huquqlari himoyasi. BMT Insoq huquqlari kengashi shaxsning internetdan foydalanish huquqini insonning ajralmas huquqlaridan biri sifatida tan oldi. Shunga ko'ra, ma'lum bir hududlarning butunjahon internet tarmog'idan uzilishi inson huquqlarning buzilishi hisoblanadi. Internet tarmog'ida axborotni tarqatish maksimal darajada erkin bo'lishi lozimligi, uni faqat biror-bir shaxsning huquqlari buzilishiga olib kelgandagina cheklash mumkinligi belgilandi. Bunga misol sifatida kiber hujumlar natijasida ma'lumotlarning sizib chiqishi va tarqalib ketishi mumkinligi holatini keltirib o'tish mumkin. Konstitutsiyamizning 33-moddasida ham bugungi davr internet bilan nechog'lik aloqador ekani hisobga olinib, davlat internet jahon axborot tarmog'idan foydalanishni ta'minlash uchun shart-sharoitlar yaratishi belgilab qo'yilgan. Axborot texnologiyalaridan hayotning barcha

sohalarida foydalanish insonning shaxsiy hayot daxlsizligi huquqini ta'minlashga salbiy ta'sir qiladi. Mazkur huquqni himoya qilish qamrovi shaxsning turarjoyi, avtomashinasi, yozishmalari kabi shaxsiy muhiti bilan cheklanmasdan, bozor, aeroport, vokzal, ta'lim muassasalari binolari kabi jamoat joylari va bu makonlarda to'planadigan ochiq ma'lumotlarga ham taalluqli bo'ladi. Masalan, ta'lim muassasasi binosidagi kuzatuv vositalarida yozib olingan videomateriallardan ta'lim oluvchilar yoki o'qituvchilarning shaxsiy hayoti daxlsizligiga zid ravishda, ularni obro'sizlantirish maqsadida foydalanish taqiqlanadi. Axborot texnologiyalari vositasida shaxsiy hayot daxlsizligi huquqining buzilishi mamlakatimizda ma'muriy va jinoiy javobgarlikka sabab bo'lishi mumkin. Masalan, fuqarolarning shaxsiy hayoti to'g'risidagi ma'lumotlarni ularning roziligisiz, qonunga xilof ravishda yig'ish, tarqatish, oshkor qilish harakatlari uchun tegishli javobgarlik belgilangan.

BMTning O'zbekiston ratifikatsiya qilgan inson huquqlari bo'yicha asosiy xalqaro shartnomalari: 1. Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt (1966-yil); 2. Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt (1966-yil); 3. Irqiy kamsitishlarning barcha shakllariga barham berish to'g'risidagi xalqaro konvensiya (1965-yil); 4. Xotin-qizlarni kamsitishning barcha shakllariga barham berish to'g'risidagi xalqaro konvensiya (1979-yil); 5. Qiynoqlarga hamda muomala va jazolashning boshqa shavqatsiz, g'ayriinsoniy yoki qadr-qimmatni kamsitadigan turlariga qarshi konvensiya (1984-yil); 6. Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiya (1989-yil); 7. Nogironlar huquqlar to'g'risidagi konvensiya (2006-yil). Hozir O'zbekiston Respublikasi inson huquqlari bo'yicha 80 dan ortiq xalqaro hujjatlarga, jumladan, Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi, Birlashgan Millatlar Tashkilotining 7 ta asosiy shartnomasi va 4 ta fakultativ protokoliga qo'shilgan.

Xulosa. Inson huquqlari bo'yicha xalqaro mezonlarning milliy qonunchilikda aks etishi mamlakatning xalqaro hamjamiyat oldidagi majburiyatini bajarishi va fuqarolarning huquqiy himoyasini ta'minlashda asosiy omil hisoblanadi. Ushbu jarayon inson huquqlarini kafolatlash, huquqiy tizimni takomillashtirish va global tajribalarni milliy sharoitga moslashtirish imkonini beradi. O'zbekiston Respublikasida inson huquqlari sohasidagi xalqaro majburiyatlarni bajarishni ta'minlash uchun Inson huquqlari bo'yicha milliy strategiya ishlab chiqildi. Bu strategiya xalqaro standartlarni milliy amaliyotga joriy etishga ko'maklashadi. Shuningdek, bu davlatning demokratiya va qonun ustuvorligini mustahkamlash borasidagi sa'y-harakatlarini kuchaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.
2. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 10-sinfi uchun darslik. Yangi nashr, Toshkent - 2023.
3. Xalqaro mehnat tashkilotining Ishga qabul qilish uchun eng kichik yosh to'g'risidagi 138-son konvensiyasi. Jeneva - 1973.